

УДК 323.11(477):329.73

Червеняк Кристина Тарасівна,
аспірант кафедри політології і державного управління
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Взаємозв'язок між етнополітичною мобілізацією та політизацією етнічності

Здійснено аналіз взаємозв'язку етнополітичної мобілізації та політизації етнічності. Проаналізовано особливості цих етнополітичних процесів. Охарактеризовано наукові підходи як зарубіжних, так і вітчизняних вчених до розмежування мобілізації та політизації етнічності. Вказано на необхідності встановлення причинно-наслідкового зв'язку між досліджуваними процесами.

Ключові слова: *етнополітичний процес, етнополітична мобілізація, політизація етнічності, етнонаціональна спільнота, етнонаціональний фактор.*

Червеняк К.Т. Взаимосвязь между этнополитической мобилизацией и политизацией этничности

Проведен анализ взаимосвязи этнополитической мобилизации и политизации этничности. Проанализированы особенности этих этнополитических процессов. Охарактеризованы научные подходы как зарубежных, так и украинских ученых к разграничению мобилизации и политизации этничности. Указано на необходимость установления причинно-следственной связи между исследуемыми процессами.

Ключевые слова: *этнополитический процесс, этнополитическая мобилизация, политизация этничности, этнонациональное сообщество, этнонациональный фактор.*

Cherveniak K.T. Correlation between ethno-political mobilization and politicization of ethnicity

The article is analyzed the correlation between ethno-political mobilization and politicization of ethnicity. There are also determined features of these ethno-political processes. Characterized foreign and Ukrainian scientist approaches to differentiation the mobilization and politicization of ethnicity. Set the need to establish a causal link between researched processes.

Keywords: *ethno-political process, ethno-political mobilization, politicization of ethnicity, ethnonational community, ethnonational factor.*

Сьогодні у світі майже немає держав з моноетнічним складом населення. Натомість поліетнічність вимагає врахування у державній політиці етнічного чинника, щоб запобігти його деструктивним проявам (етнічним конфліктам, сепаратистським рухам), що загрожують виживанню держави, як цілісного політичного організму, зокрема і Україні. Процеси етнічного ренесансу, які тривають з кінця ХХ століття і впливають на всі без винятку країни світу, потребують розширеного дослідження феномену етнічності. Усе це підсилює науковий інтерес у цій сфері. А це, в свою чергу, актуалізує потребу у комплексному аналізі етнічних процесів і змін у різних сферах, зокрема і у політиці, що викликані впливом етнічності. Такими процесами, що позначаються високим рівнем активності етнонаціональної спільноти у політичній сфері, виступають досліджувані нами етнополітичні мобілізація і політизація етнічності.

Дослідженнями цих етнополітичних процесів займалася надзвичайно велика кількість вчених. Особливістю досліджень, на які спираємося ми, є те, що їх умовно можна поділити на 2 типи. Перший тип, це дослідження повністю розмежованих між собою процесів або етнічної та етнополітичної мобілізації (Г. Коулборн, К. Дженкінс, В. Ачкасов), або політизації етнічності (М. Ісман, І. Зварич, К. Вітман, О. Кривицька). Другий тип вирізняється тим, що дослідники А. Ахієзер, А. Аклаєв, О. Майборода, О. Картунов пов'язують між собою названі процеси і розуміють їх як такі, що виходять один з одного. При чому такий причинно-наслідковий зв'язок не завжди однозначний.

Розмежуванню цих етнополітичних процесів і спробі пошуку однозначного взаємозв'язку між ними присвячується дана стаття.

Мета статті: комплексний аналіз взаємозв'язку процесів етнополітичної мобілізації та політизації етнічності.

Визначена мета зумовила постановку та розв'язання таких завдань:

- визначити особливості етнополітичної мобілізації та політизації етнічності;
- охарактеризувати підходи різних дослідників до проблеми взаємозв'язку між ними;
- встановити наявність причинно-наслідковий зв'язку між вказаними процесами.

Як етнополітичні процеси, мобілізація і політизація вказують на незвичний рівень активності. Загалом, етнічний спокій є нормальним станом для будь-якого колективного суб'єкта такого роду. «Етнічність звично не є активною, згуртованою у своїх закликах. У нормальних обставинах індивідуальна і групова етнічність сприймається як належне» – вказує зарубіжний дослідник Г.Коулборн¹. Тобто вказані процеси позначаються високим рівнем активності етнонаціонального фактора у політичній сфері, що без належного реагування і керування веде до негативних наслідків не тільки для влади, але й для всього суспільства.

Поняття «мобілізація» часто використовується у соціології, у політологічному і політичному лексиконі. Західний соціолог К. Дженкінс, узагальнюючи його тлумачення, визначає мобілізацію як процес, за допомогою якого група одержує і використовує ресурси для досягнення поставлених цілей. Аналіз процесу мобілізації, за К. Дженкінсом, передбачає такі складові: виявлення ресурсів, що перебувають в розпорядженні групи до початку процесу мобілізації; аналіз процесу використання цих ресурсів; аналіз неможливості збільшення ресурсів, що перебувають під контролем групи². Після спільнота шукає доступ до інших ресурсів, які можна здобути за допомогою вже наявних.

Як зазначає у своїй статті Г. Коулборн, «етнічна мобілізація розуміється як процес на широко визначеному соціальному ринку, який включає в себе цілий ряд політичних феноменів»³. Цілі і причини етнічної мобілізації можуть бути різноманітні. Інколи це може бути захист ідентичності групи від атак інших груп, в інших випадках, це навмисна спроба посприяти перевазі етнонаціональної спільноти. Домінуючі групи, як правило, намагаються зберегти статус-кво, а інші намагаються покращити своє становище у суспільстві.

Варто зазначити, що нас цікавить процес етнополітичної мобілізації, коли ресурси накопичуються конкретно для досягнення певних політичних переваг. З цієї точки зору мобілізація нерозривно пов'язана з політизацією: етнічність, що організовується для політичних цілей, є мобілізованою.

Відповідно до визначення російського етнополітолога В. Ачкасова, етнополітична мобілізація є процесом, за допомогою якого група, що належить до однієї етнічної категорії, борючись за політичну владу і лідерство з членами інших етнічних груп або з державою, вдається до маніпуляції етнічними звичаями, міфами, символами в політичних цілях. Такі маніпуляції потрібні, щоб сформуванню спільної ідентичності і політично організувати етнос⁴. Інший російський етнополітолог А. Ахієзер стверджує, що етнополітична мобілізація розпочинається з політизації етнокультурної, історичної спадщини. Така політизація може бути наслідком не лише дій еліт задля досягнення влади або іншої політичної мети, вона може відбуватися об'єктивно в умовах соціальних, політичних, економічних криз тощо⁵.

Зв'язок процесів мобілізації і політизації прослідковується також і у монографії російського етноконфліктолога А. Аклаєва. Під етнополітичною мобілізацією він розуміє процес, в ході якого етнічна група, по-перше, політизується на основі усвідомлення своїх колективних інтересів і сподівань, а, по-друге, організовується як колективний суб'єкт, що володіє ресурсами для ведення політичної боротьби. Вихідною передумовою мобілізації є політизація етнічності, що передбачає зростання політичної складової етнічної самосвідомості, чому сприяє ідеологічна і пропагандистська діяльність

етнічних еліт. У процесі політизації етнокультурні маркери і символи (такі, як мова, релігія, уявлення про спільність походження і історії тощо) набувають інтенсивної етнодиференційної цінності і зводяться у ранг етнічної ідеології⁶. Тобто, на думку А. Аклаєва, політизація нерозривно пов'язана з мобілізацією, яка є неодмінним наслідком політизації етнічності.

Він також вказує, що етнополітична мобілізація виникає під впливом подій, які або створюють серйозну загрозу інтересам етнічної групи, або, навпаки, відкривають перед нею нові привабливі перспективи. У зв'язку з цим конфліктологи розрізняють, з одного боку, оборонний (реактивний) тип мобілізації, метою якого є відбиття загрози політичного статусу групи або її інтересам, а з іншого – наступальний (проактивний) тип, мета якого – використання можливостей політичного моменту для досягнення групою благ в майбутньому⁷.

Більш деталізований механізм розвитку етнічності подає у своїх працях вітчизняний фахівець з етнополітики О. Майборода. Тут також прослідковується взаємозв'язок етнополітичної мобілізації і політизації етнічності. На його думку, етнічність розвивається у бік консолідації, яка, в свою чергу, проходить три етапи. На першому – створюються об'єднання національного характеру, а саме: товариства, клуби, асоціації. На другому етапі відбувається «мобілізація етнічної групи», коли представники етнічної еліти артикулюють значення і шляхи вирішення національних проблем, тим самим гуртуючись навколо спільної мети. На третьому етапі відбувається політизація етнічності, тобто переведення усвідомлених групою проблем у політичні гасла та програми. Етногрупа вже не може задовольнятися суто культурницькою та просвітницькою роботою, а вимагає участі у розподілі влади⁸. Як бачимо, тут політизація і мобілізація є окремими етапами консолідації етнічності, хоча варто зауважити, що зв'язок між ними все ж присутній, бо без другого етапу неможливим є початок третього: мобілізація є приводом до політизації етнічності.

З іншого боку, вітчизняний етнополітолог О. Картунов вважає етнополітичну мобілізацію етапом політизації етнічності, як більш ширшого

поняття, і дає наступне визначення: «Політизація етнічності – процес набуття етнічною спільнотою політичної свідомості, мобілізація її на досягнення певних цілей, виходу на арену політичного життя і боротьби за право на участь у прийнятті політичних рішень та контролю за їх виконанням»⁹. Тобто знову ці процеси пов'язані між собою, але, на відміну від інших підходів, тут мобілізація виступає етапом процесу політизації.

Загалом, у науковій літературі подаються різні трактування поняття «політизація етнічності». На цьому етапі етнічні групи виступають з політичними вимогами, намагаючись вплинути на розподіл влади і взяти участь у контролі за справедливим розподілом соціальних благ та економічних ресурсів; відбувається активізація діяльності етнічних груп та їх перехід від суто соціально-культурних до політичних вимог¹⁰. На думку фахівців політизувати етнічність означає:

- 1) надати людям можливість усвідомити роль політики для збереження їх етнокультурних цінностей і навпаки;
- 2) стимулювати їх увагу до цього взаємозв'язку;
- 3) мобілізувати їх на формування етнічних груп, що мають однакову самосвідомість;
- 4) спрямувати їх поведінку у сферу політичної діяльності, спираючись на це усвідомлення та групову самосвідомість¹¹.

Політизація етнічності розпочинається з усвідомлення елітою або ядром етносу того, що досягти покращення свого соціального, економічного становища або створення умов для етнокультурного розвитку можна лише за допомогою політичних засобів. Посилаючись на дискримінований статус, така група ставить вимоги до титульного етносу. Такими вимогами, як вдало вказав український дослідник К. Вітман, стають: зміна політичного статусу (з етногрупи до національної меншини, з національної меншини до державотворчої нації), розширення представництва в системі влади (шляхом запровадження механізмів квотування) і управління, набуття територіальної або екстериторіальної автономії¹². Саме тому, політизація етнічності – це вихід

етнонаціональної спільноти на політичну арену держави з певними вимогами до влади.

Причин для політизації етнічності може бути безліч, але все ж єдиним приводом до початку цього процесу є «промах» держави у етнонаціональній політиці (найчастіше це політика позитивної дискримінації щодо титульного етносу), який використовується етнічною елітою у власних цілях. Етнополітологи сходяться на думці, що сценарій тут завжди один: така еліта формулює вимоги етнонаціональної спільноти, вимагає їх задоволення від держави і мобілізує інших членів спільноти для боротьби за певні преференції, після досягнення яких спільнота знову переходить у стан спокою. Як влучно підмітила О. Кривицька: «Політизація є об'єктивним процесом, але, водночас, її актуалізація в суспільстві – наслідок політичної діяльності еліт»¹³. Від себе додамо, що це діяльність еліт з обох сторін, як загальнодержавної, так і етнорегіональної.

Проте існування двох або більше етнічних спільностей в межах однієї політичної системи не має на увазі обов'язково етнополітичну мобілізацію і політизацію етнічності. Етнонаціональна спільнота, що продовжує забезпечувати функції захисту, взаємодопомоги та символічного значення для її членів може ніколи не політизуватися та мобілізуватися: можливо політика не є потрібною для виживання і процвітання, можливо відчуваються ризики для вигоди від такої участі, можливо спільнота задоволена статусом, а можливо вона вважає себе мало чисельною чи слабкою для впливу на політику¹⁴. Хоча трапляються випадки, коли стан перманентно актуалізованої політизації стає єдиноможливим для виживання етнічності. Це трапляється, коли етнічність потрапляє у вороже середовище, де без постійної політизації з постійним підживленням ресурсної бази існує загроза насильницької асиміляції. Такий стан справ властивий для тривалих міжетнічних або етнополітичних конфліктів.

Таким чином, після аналізу різних підходів дослідників можна стверджувати, що ці явища пов'язані між собою і розуміються як такі, що витікають один з одного. Проте підхід до того, що є причиною, а що є

наслідком у кожного різний. Це приводить до того, що частина вчених розуміє процес мобілізації як етап або наслідок політизації, а інша частина, навпаки, розуміє політизацію як наслідок мобілізації. З нашої точки зору, ці етнополітичні процеси доцільно розглядати як взаємозалежні, але не доцільно тлумачити визначення одного процесу через інший.

Саме тому, на нашу думку, політизація етнічності – це вихід етнонаціональної спільноти на політичну арену держави з певними вимогами для задоволення внутрішньо-групових інтересів. Натомість, етнополітична мобілізація виступає процесом концентрації ресурсів етнонаціональної спільноти для досягнення політичних цілей у процесі зростання активного потенціалу цієї спільноти. Ці процеси протікають ніби паралельно: група потребує ресурсів для виходу на політичну арену з певними вимогами, які забезпечує етнополітична мобілізація, але без усвідомлення цих вимог і можливості їх досягнення тільки через політику, тобто через політизацію, не може початися процес накопичення вказаних ресурсів.

Висновки з даної статті будуть використані при дослідженні впливу цих явищ на практичну дійсність, зокрема їх вплив на ситуацію в Україні, як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні. У перспективі взаємозв'язок та розмежування етнополітичної мобілізації та політизації етнічності також веде до можливості дослідження проявів етнічного радикалізму, зокрема можливостей уникнення його деструктивного впливу через усунення чинників, що провокують мобілізацію і політизацію етнічності.

1. *Coulbourne H. Ethnic mobilization, war and multi-culturalism* / Harry Coulbourne // *War and ethnicity: global connections and local violence* / Ed. David Turton. – Rochester : The Boydell Press, 2002. – P. 165. **2.** *Ачкасов В. Кризис национальной идентичности и проблемы безопасности в России* / В. Ачкасов // *Вестник Московского университета. Сер. 12. Политические науки.* – 2010. – № 4. – С. 65. **3.** *Coulbourne H.* Так само. – P. 164. **4.** *Ачкасов В.А. Этнополитическая мобилизация: структура ресурсов и процесс развертывания* / В.А. Ачкасов // *Вестник Московского университета. Сер. 12. Политические науки.* – 1998. – № 4. – С. 58. **5.** *Ахиезер А.С. Культурные основы этнических конфликтов* / А.С. Ахиезер // *Общественные науки и современность.* – 1994. – №4. – С. 118. **6.** *Аклаев А.Р. Этнополитическая*

конфліктологія: аналіз і менеджмент [монографія] / Айрат Равильевич Аклаев. – М. : Дело, 2005. – С.140. **7.** Так само. – С. 141. **8.** Майборода О. *Дебютує етнополітика* / О. Майборода // Віче. – 1992. – №5. – С. 122-134. **9.** Картунов О. *Вступ до етнополітології: науково-навчальний посібник [Електронний ресурс]* / Олексій Картунов. – Режим доступу: <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-28.html>. **10.** Зварич І. *Вплив регіоналізму на політизацію етнічності* // Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї / І. Зварич; За ред. М.І. Михальченка. – К. : Український центр політичного менеджменту, 2008. – С. 120. **11.** Скворцов М. *Этничность в процессе социальных изменений* / М. Скворцов // Социально-политический журнал. – 1996. – № 1. – С. 37. **12.** Вітман К.М. *Конфліктність етнічності як загроза етнополітичній стабільності держави* / К.М. Вітман // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». – Одеса : «Юридична література», 2010. – Том ІХ. – С. 124. **13.** Кривицька О.В. *Демаркаційні лінії в етнополітичному просторі України [монографія]* / О.В. Кривицька. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. – С. 85. **14.** Esman M. *Ethnic solidarity as a political force: the scope of inquiry* / Milton J. Esman // Ethnic Politics. – Ithaca : Cornell University Press, 1994. – P. 17.

Cherveniak Krystyna. Correlation between ethno-political mobilization and politicization of ethnicity

The processes of ethnic renaissance, which last from the end of the XX century and affect all without exception countries in the world, actualize the need for complex analysis of ethnic processes and changes in various fields, including politics, caused by the influence of ethnicity. Such processes are the ethno-political mobilization and politicization of ethnicity.

At present there is a need to analyze the correlation between mobilization and politicization, which, in our opinion, is insufficiently defined. This need exists because these processes are indicated by a high level of activity ethnonational factor in the political sphere. Without adequate response and ethno-political management, it leads to negative consequences not only for the government, but for the whole society. In particular, this is a problem for Ukraine too.

Such researches made a large number of scientists. Feature of researches, on which we rely, are that they can be divided into two types. The first type, to study completely separated processes or ethnic and ethno-political mobilization, or politicization of ethnicity. The second type is distinguished in that researchers connect the identified processes and understand them as link to each other.

In the first case, this correlation is absent, and the second – is available, but the investigator's approach to what is a cause and a consequence is different. This leads to understanding the process of mobilizing as a stage or a consequence of

politicization by some scientists. The rest, by contrast, understand the politicization as a result of mobilization. In our view, these ethnopolitical processes should be considered as related but not appropriate to interpret the definition of one process by another.

That is why, in our opinion, the politicization of ethnicity – is output on the political arena of the state with certain requirements for satisfaction intra-group interests by ethnonational communities. Instead, ethnopolitical mobilization serves to concentrate resources of ethnonational communities for achieve some political goals during growing their active potential. These processes occur in parallel: the group needs resources to enter on the political arena with certain requirements that ensure ethnopolitical mobilization, but without understanding these requirements and capabilities to achieve them only through politics, that is politicization, cannot begin the process of accumulation these resources.

The conclusions will be used to study the impact of these phenomena on a practical reality, including their impact on the situation in Ukraine, at both the national and regional level. In the long term research conclusions leading to study manifestations of ethnic radicalism, including opportunities to avoid it destructive influence or eliminating factors that provoke ethnopolitical mobilization and politicization of ethnicity.

Key words: ethnopolitical process, ethnopolitical mobilization, politicization of ethnicity, ethnonational community, ethnonational factor.